

ОЦІНКА СТАНУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Досліджено проблемні питання ефективності роботи закладів санаторно-курортного комплексу, які визначають розвиток туристичної галузі України, систематизовано основні позитивні та негативні аспекти їх функціонування та окреслено ключові напрями необхідних змін

Постановка проблеми. Розбудова в Україні туристичної галузі, яка б успішно інтегрувалася до міжнародних взаємовідносин, є одним з провідних напрямів структурної перебудови економіки країни.

В багатьох країнах туризм відіграє помітну роль в формуванні валового національного продукту, створенні додаткових робочих місць, активізації зовнішньоторговельного балансу. Він робить величезний вплив на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного вжитку, тобто виступає каталізатором соціально-економічного розвитку.

Туризм як галузь економіки в значній мірі впливає на розвиток і вдосконалення інфраструктури міст, сприяє захисту навколишнього середовища і поліпшенню екологічної обстановки.

Водночас, інші галузі впливають на розвиток туризму. Однією з таких галузей є сфера санаторно-курортних послуг, яка, з одного боку, виконує визначальну роль в оздоровленні населення, а з іншого – надає послуги відпочинку та забезпечує місця розміщення туристів, створюючи, таким чином, специфічний туристичний продукт.

Постійне зростання значення міжгалузевих зв'язків між туристичною та санаторно-курортною сферою, збільшення їх впливу на економіку і всі сторони життєдіяльності людей спричинює зростання потреби в даних про стан санаторно-

курортного комплексу та його впливу на розвиток туризму в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці стану розвитку безпосередньо туристичних підприємств та, особливо, санаторно-курортних закладів присвячена незначна кількість робіт (Охріменко А.Г. [6], Федоров І.О. [8], Забалдіна Ю.Б. [3]).

Позитивно оцінюючи результати цих досліджень, слід зазначити, що питання розробки відповідного сучасним умовам організаційно-економічного механізму діагностики санаторно-курортного комплексу та оцінки його впливу на стан розвитку туристичної діяльності країни змістовно не вивчалися. Саме тому дана тематика є дуже актуальною на сьогоднішній день.

Мета дослідження полягає в проведенні діагностики стану санаторно-курортного комплексу, визначенні його впливу на розвиток туристичної галузі України, вивченні позитивних і негативних аспектів в роботі санаторно-курортних закладів та узагальненні основних питань щодо подальшого їх розвитку.

Викладення основного матеріалу. Розвиток туристичної галузі потребує поєднання зусиль різних суб'єктів підприємницької діяльності, основа функціонування яких пов'язана з наданням послуг, виробництвом та реалізацією товарів для задоволення потреб туристів (рис. 1).

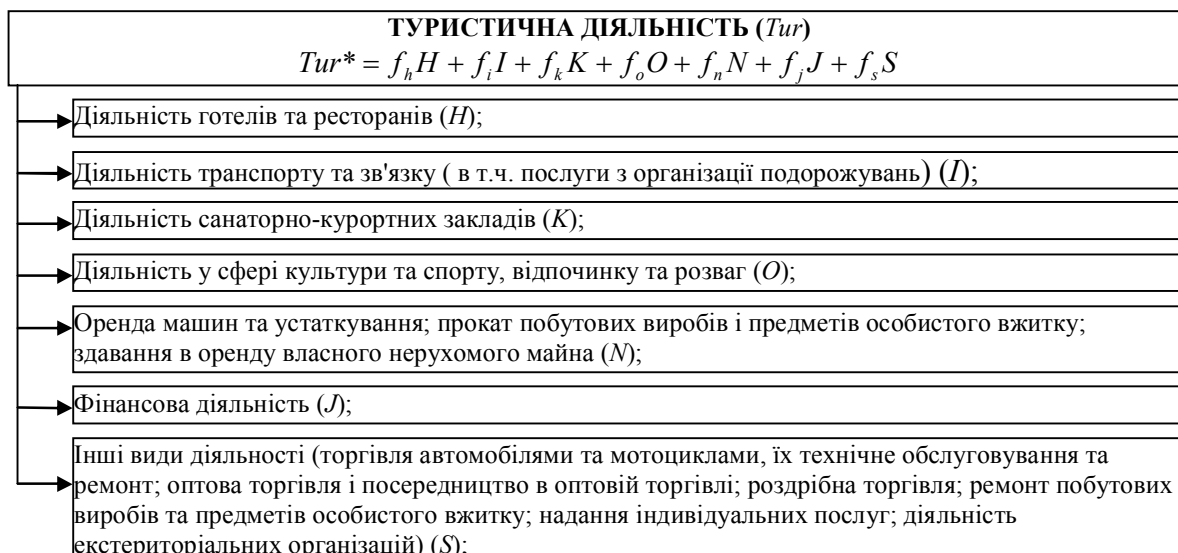

Рис. 1. Сукупність видів діяльності, що визначають розвиток туристичної галузі*
*Розроблено автором

Рисунок 1 показує сукупність всіх видів діяльності, які мають вплив на розвиток туризму. Зазначимо, що відповідно Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності [5], всі послуги саме санаторно-курортних закладів припадають на туристське споживання. В той час як за інших видів діяльності вони варіюються від 20 до 80 %. Отже, можна зробити висновок, що ефективність функціонування сфери санаторно-курортних послуг має прямий вплив на розвиток туристичної галузі взагалі.

Санаторно-курортний комплекс – це сукупність закладів для оздоровлення та відпочинку за допомогою природних факторів, а також заходів лікувального та лікувально-профілактичного характеру.

Територіальна організація санаторно-курортного комплексу представлена поєднанням рекреаційних ресурсів, рекреантів, закладів їх розміщення, місць розселення обслуговуючого персоналу, підприємств інфраструктури та інших закладів, які забезпечують умови для відпочинку і оздоровлення населення.

Сукупність закладів санаторно-курортного комплексу складають: санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, інші оздоровчі заклади.

Перехід від єдиної системи управління санаторно-курортним комплексом, яка склалась у рамках колишнього СРСР, до нових

форм організації рекреаційної діяльності змусив кардинально переглянути старі підходи до управління його підприємствами.

До недавнього часу керівництво на рівні конкретного санаторно-курортного закладу практично не впливало на ефективність його господарської діяльності. Основною причиною такої ситуації було централізоване управління туристичною сферою та відсутність комерційної діяльності. Кошториси витрат і доходів не вирішували питання про отримання чи неотримання прибутку. Ефективність роботи здравниць відбивалась переважно показниками збільшення кількості оздоровлених та зменшення коефіцієнту захворюваності серед населення. Саме тому інформація для оцінки прибутковості та рентабельності санаторно-курортного комплексу країни була відсутня.

Звичайно, ефективності роботи даної галузі також сприяли стовідсоткова заповнюваність ліжкового фонду здравниць протягом року, державні програми розвитку курортів, стабільне фінансування санаторно-курортних підприємств з боку фондів соціального страхування та профспілкових установ. Крім того, значне перевищення попиту над пропозицією та спеціалізація курортів по групам захворювань значно спрощувало процес управління ними.

Реалії сучасного стану розвитку санаторно-курортного комплексу України наведемо в таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка кількості санаторно-курортних закладів в Україні та наявних в них ліжко-місць*

Показники	1990	1995	2000	2005/06**	Відхилення 2005/06 р. до 1990 р.		Відхилення 2005/06 р. до 2000 р.	
					+/-	%	+/-	%
Кількість закладів***	3841	3417	3327	3164	-677	-17,6	-163	-4,9
Санаторії	473	489	480	468	-5	-1,1	-12	-2,5
у тому числі дитячі	194	199	185	171	-23	-11,9	-14	-7,6
Пансіонати з лікуванням	32	62	69	52	20	62,5	-17	-24,6
Санаторії-профілакторії	556	517	377	277	-279	-50,2	-100	-26,5
Будинки і пансіонати відпочинку	332	294	266	301	-31	-9,3	35	13,2
Бази та інші заклади відпочинку	2213	1862	2037	2012	-201	-9,1	-25	-1,2
Заклади 1-2 денного перебування	235	193	98	54	-181	-77,0	-44	-44,9
В них ліжок (місць)***, тис.	646	562	502	482	-164	-25,4	-20	-4,0
– санаторії	149	145	136	136	-13	-8,7	0	0,0
у тому числі дитячі	39	37	35	34	-5	-12,8	-1	-2,9
– пансіонати з лікуванням	6	14	15	12	6	100,0	-3	-20,0
– санаторії-профілакторії	55	43	31	23	-32	-58,2	-8	-25,8
– будинки і пансіонати відпочинку	115	83	63	63	-52	-45,2	0	0,0
– бази та інші заклади відпочинку	302	263	247	243	-59	-19,5	-4	-1,6
– заклади 1-2 денного перебування	19	14	10	5	-14	-73,7	-5	-50,0

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [10]

** 3 2002 р. змінився період, за який подається статистична звітність: 2005/06 р. означає 12 місяців (з 1 жовтня 2005 р. по 30 вересня 2006 р.)

*** У загальній кількості враховані заклади, які з різних причин не працювали протягом року, та ліжка (місця) в них

Наведені офіційні дані, які характеризують наявність суб'єктів господарювання, що надають санаторно-курортні послуги та кількість ліжко-місць в них свідчать про загальне зменшення пропозиції санаторно-курортних послуг. Це проявляється в зниженні кількості цих закладів у 2005/06 р. в порівнянні з 1990 р. на

17,6 % та на 4,9 % в 2006/05 р. в порівнянні з 2000 р., а також в зниженні в них ліжко-місць відповідно на 25,4 % та на 4,0 %.

Негативні тенденції спостерігаються і в динаміці кількості оздоровлених в санаторно-курортних закладах. Це підтверджують дані таблиці 2.

Таблиця 2. Динаміка кількості оздоровлених в санаторно-курортних закладах України*

Заклади оздоровлення	1990		1995		2000		2005/06		Відхилення 2005/06 р. до 1990 р.		
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	пун-в стр-ри
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Санаторії	1616	25,3	1223	34,8	1105	38,5	1321	40,3	-295	-18,3	15,0
Пансіонати з лікуванням	89	1,4	102	2,9	114	4,0	117	3,6	28	31,5	2,2
Санаторії-профілакторії	821	12,8	511	14,5	274	9,6	236	7,2	-585	-71,3	-5,6
Будинки і пансіонати відпочинку	1324	20,7	431	12,3	276	9,6	368	11,2	-956	-72,2	-9,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Бази та інші заклади відпочинку	2305	36,1	1175	33,4	1063	37,0	1211	36,9	-1094	-47,5	0,8
Закладах 1-2 денного перебування	239	3,7	73	2,1	38	1,3	25	0,8	-214	-89,5	-2,9
Разом	6394	100	3515	100	2870	100	3278	100	-3116	-48,7	0

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [10]

Аналіз динаміки кількості відпочиваючих в санаторно-курортних закладах в 1990-2005/06 рр. (табл. 2) свідчить про значне загальне їх скорочення на 48,7 %.

Характерно, що темпи зниження кількості рекреантів, що відпочили і лікувалися в Україні, для різних установ неоднакові. Найбільш стабільно виглядають пансіонати з лікуванням, де відбулося, навіть, підвищення попиту на 31,5 %, а також санаторії: за період з 1990 по 2005/06 р. зниження кількості тих, хто відпочили та лікувалися в них склало 18,3 %, що в порівнянні з іншими установами

є незначним. При цьому частка санаторіїв серед загальної кількості закладів щодо обслуговування відпочиваючих виросла приблизно на 15 пунктів.

Щодо структури відпочиваючих за регіонами України (рис. 2), то найбільшу питому вагу тут займає Автономна республіка Крим, в санаторіях якої в 2005/06 році відпочило 27,1 % рекреантів та Львівська область, де цей показник складає 12,5 %. Також попитом у відпочиваючих користуються здравниці Одеської, Вінницької, Закарпатської, Донецької та Дніпропетровської областей.

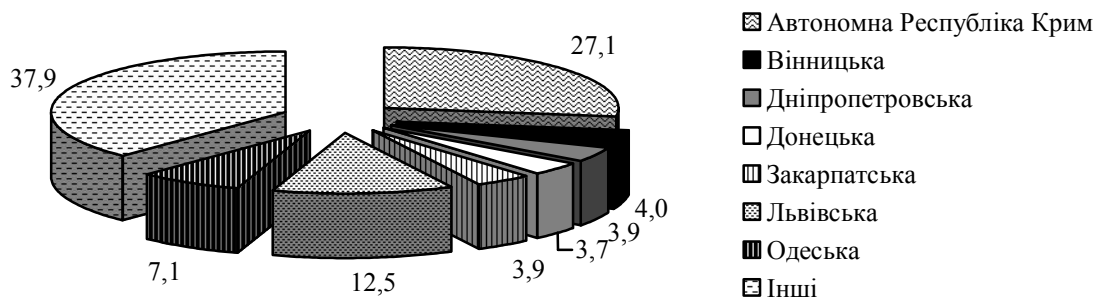

Рис. 2. Структура кількості відпочиваючих в закладах санаторно-курортного комплексу України за регіонами (областями)*

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [10]

На перший погляд ситуація щодо структури відпочиваючих за місцями відпочинку і оздоровлення є зрозумілою, адже зазначені вище регіони мають значні природнокліматичні ресурси, необхідні для розвитку санаторно-курортних закладів. В той же час не зрозуміла відсутність в цьому списку Івано-Франківської, Луганської, Полтавської областей, багатих не лише своїми природними ресурсами, але й цілющими мінеральними водами.

Отже, сучасний етап розвитку туристичної сфери України характеризується різким падінням попиту на санаторно-курортні послуги. Це призводить до зниження показників заповнюваності ліжкового фонду

санаторно-курортних установ, суттєвого зниження рівня ефективності їх діяльності.

Основними причинами такого стану є:

- 1) неплатоспроможність населення оплачувати відпочинок до санаторно-курортних закладів;
- 2) зниження якості санаторно-курортних послуг;
- 3) відсутність ефективної державної політики, як в сфері соціальної підтримки населення, так і в напрямі економічного та податкового сприяння діяльності закладів даного сектору.

Перехід до ринкових відносин підвищив зацікавленість власників санаторно-курортних закладів в ефективності їх роботи та забезпеченості конкурентоздатності

наданих ними послуг. В той же час вони стали залежними від можливості громадян України купувати санаторно-курортний продукт, від їх платоспроможності.

Наведемо деякі офіційні дані, які характеризують життя громадян України з точки зору їх доходів, витрат та заощаджень (табл. 3).

Таблиця 3. Індекси формування і використання доходів населення України*

Роки	2001=1			Довідково: заощадження на одну особу, грн.
	Доходи населення	Витрати населення	Заощадження населення	
2002	1,17	1,11	2,51	138,8
2003	1,37	1,32	2,40	352,0
2004	1,74	1,60	4,66	339,1
2005	2,41	2,22	6,73	664,3
2006	2,99	2,83	6,51	965,5
2007	3,96	3,76	8,52	1240,29

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [10]

Наведені в таблиці 3 цифри демонструють як загальне зростання доходів населення у 2007 майже в 4 рази в порівнянні з 2001 р., так і зростання заощаджень в 8,5 рази, відповідно. Все це свідчить про покращення життя населення країни, зростання купівельної спроможності придбання санаторно-курортних послуг.

Нажаль, позитивний характер ситуації спростовує проведений нами розрахунок середньої величини можливості громадянина України, працюючи протягом року заощадити достатню кількість коштів для відпочинку у санаторії. Зазначимо, що рекомендований термін такого відпочинку повинен складати 24 дні (мінімальний - 12 днів). Середня вартість путівок відповідно до здійсненого вибіркового спостереження на кінець 2007 року складала 281 грн. на добу (розраховано як середня арифметична вартості путівок ТОВ "Санаторій "Березовий гай", м. Хмільник (Вінницька область); санаторій "Росія", м. Ялта; ДП "Санаторій "Дністер" ЗАТ "Укрпрофоздоровниця", м. Моршин; Санаторій "Карпати", м. Трускавець). З урахуванням визначеної вартості путівки, можна сказати, що громадянин України мав можливість у 2007 році придбати путівку на період відпочинку та оздоровлення трохи більше ніж 4 дні ($1240,29 : 281 = 4,4$). Цей факт засвідчує, що незважаючи на зростання доходів, населення країни не має купівельної спроможності користуватися туристичними послугами,

зокрема оплачувати відпочинок у санаторії, навіть, на мінімальний термін (12 днів).

Подолання такої ситуації вимагає від держави проведення ефективної соціальної політики щодо підвищення рівня та якості життя населення України, збільшення не лише номінального його доходу, але і реального.

Наступною причиною зменшення попиту на санаторно-курортні послуги є зниження їх якості. Голова Нацради з питань культури і духовності при Президентові України Микола Жулинський зазначив, що як туристична країна Україна себе ще недостатньо показала. Особливо це стосується внутрішнього туризму. У нас виїзний туризм дуже активний, і це добре, але внутрішній – знаходиться в незадовільному стані [4]. Це підтверджують дані про зростання кількості подорожей громадян України закордон на 53 % в 2006 році порівняно з 2005, в той час як приїзд в Україну іноземних туристів знизився на 8,4 % [9].

Така ситуація, в свою чергу, може бути спричинена:

- недосконалістю комплексного розвитку туристичної та, зокрема, санаторно-курортної інфраструктури;
- неефективністю використання туристичних та природних ресурсів;
- сезонністю функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів;
- недостатнім обсягом інвестування розвитку санаторно-курортної сфери;

– браком коштів на проведення наукових досліджень та впровадження інноваційних проектів;

– відсутністю комплексного підходу до реклами санаторно-курортних підприємств;

– недостатньою кількістю туристичних та екскурсійних маршрутів;

– відсутністю єдиної цілісної системи управління санаторно-курортним комплексом України.

Важливою складовою неефективного функціонування санаторно-курортного комплексу України є відсутність в державі ефективної державної економічної, фінансової та податкової підтримки закладів галузі, що значно уповільнює розвиток їх діяльності, та відсутність відповідної соціальної політики в сфері оздоровлення громадян і належного відпочинку шляхом часткового фінансування вартості путівок, яка сприяла б підвищенню внутрішнього попиту на вітчизняний санаторно-курортний продукт.

Діагностика особливостей туристичного ринку та детальний аналіз такого його сектору як санаторно-курортний комплекс дає змогу зробити висновок, що система організації економічної діяльності підприємств в цій сфері не є бездоганною і має ряд суперечних аспектів. В першу чергу це пов'язано із зниженням попиту на санаторно-курортні послуги, причиною чого є низькі доходи населення, точніше їх заощадження, які не дають можливість покривати вартість путівок на відпочинок, та неналежною якістю надання послуг.

Вирішення цих проблем дозволить ефективно розвивати санаторно-курортну сферу, створити доступний та ефективний ринок оздоровчих послуг для максимального задоволення попиту населення на їх конкретні види. У свою чергу це все буде сприяти покращенню фінансового стану санаторно-курортних закладів та подальшому розвитку туристичної інфраструктури країни.

Отже, першочерговими завданнями є необхідність реалізації державної соціальної політики щодо подальшого підвищення рівня та якості життя населення,

удосконалення політики доходів, реформування системи соціального захисту, подолання регіональних та галузевих диспропорцій, впровадження системи соціальних гарантій та наближення їх до європейського рівня.

Щодо безпосередньо туристичної сфери, то тут ключовим завданням формування політики у сфері діяльності курортів та санаторіїв має бути розробка Концепції розвитку санаторно-курортного комплексу України, яка б визначала види санаторно-курортних закладів та напрями їх спеціалізації, та Програми координації діяльності курортів незалежно від відомчої підпорядкованості і форм власності, які мають охоплювати такі основні питання:

– розробка Положення про охорону курортних територій, родовищ природних лікувальних ресурсів, режимів і округів санітарної охорони;

– створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів, розробка їх державного моніторингу та економічно обґрунтованих нормативів плати за користування природними лікувальними ресурсами;

– дотримання уніфікованих державних стандартних методик у галузі лікування і методичної реабілітації;

– створення сприятливих умов для розвитку матеріально-технічної бази санаторно-курортного комплексу, різноманітних форм розміщення та інфраструктури, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;

– збереження, розвиток, ефективне й екологічно-безпечне використання природних та культурних ресурсів;

– розробка та здійснення заходів для забезпечення безпеки туристів і відпочиваючих;

– стимулювання суб'єктів туристичної діяльності до формування ринку туристичних послуг, розвитку внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму;

– підвищення рівня зайнятості населення у санаторно-курортній і туристичній сферах, розвиток ринку праці тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження стану національного санаторно-курортного комплексу підтверджує, що він прямо впливає на розвиток туристичної діяльності України. На даному етапі, на жаль, санаторно-курортну сферу охопили негативні тенденції, які в першу чергу спричинені відсутністю ефективної комплексної системи управління туристичною галуззю України та загальним зниженням платоспроможного попиту на національний туристичних продукт.

За таких умов стратегічною метою політики у сфері туризму та санаторно-курортного комплексу, зокрема, є впровадження ефективних методів управління галуззю, які будуть спрямовані на підвищення якості всіх видів туристичних послуг та їх конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на світовому туристичних ринках.

Подальші дослідження необхідно пов'язати з розробкою та обґрунтуванням системи економічних показників для діагностики впливу санаторно-курортного комплексу на розвиток туристичної діяльності в сучасних умовах господарювання України. Окрім аналізу обсягів санаторно-курортних послуг, ці показники будуть охоплювати напрями туристичних потоків, зайнятість персоналу, прибутковість, рентабельність, окупність витрат, фінансову стійкість видів діяльності, що визначають розвиток туристичної галузі.

Список використаної літератури:

1. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання / Навч. посібник. – К.: Знання України, 2002. – 358 с.

2. Большой Глоссарий терминов международного туризма / The Great Glossary of Terms for the International Tourism/ Под ред. М.Б. Биржакова, В.И. Никифоровна. Третье издание, дополненное и переработанное. –СПб.: “Издательский дом Герда”, 2006. – 936 с.

3. Забалдіна Ю.Б. Економічна діагностика та прогнозування розвитку регіонального ринку туристичних послуг: Дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Федерація професійних спілок України; Інститут туризму. – К., 2005. – 224 арк.

4. Ми просто не знаємо одне одного / Урядовий кур'єр. – 23 серпня 2008. – № 156.

5. Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного Комітету статистики України. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності від 12.11.2003 N 142/394.

6. Охріменко А.Г. Удосконалення територіальної організації рекреаційного комплексу Подільського регіону: Автореф. дис. канд. економічних наук.: 08.10.01 / Київ, 2001.

7. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посібник. – К.: Знання, 2004. – 654 с.

8. Федоров І.О. Оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу: Автореф. дис. канд. економічних наук.: 08.04.01 / Суми – 2002.

9. www.tourism.gov.ua – офіційний сайт Державної служби туризму і курортів.

10. www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державного комітету статистики України.

11. www.mns.gov.ua – офіційний сайт Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

КОЛЕСНИК Ольга Олександрівна – аспірант Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- економіка туризму;
- аналітичні дослідження в економіці